

historiske konstanter i det »andet« og det »tredie« riges politiske fremtoning, specielt den massive sociale undertrykkelse (som blev parret med en aktiv socialpolitik) og den imperialistiske ekspansion (der hvilede på de enten undertrykte eller pacificerede massers indforståelse) hvilket resulterede i en stabilisering af de bestående socioøkonomiske strukturer. Bogens sidste kapitel er et forsøg på at lægge op til en diskussion om problemet med at formulere en almen og stringent fascismeteori (kap. VIII).

Wippermanns lille bog er et vellykket og nødvendigt bidrag til fascismeteorien, men den er mere end en nyttig lille håndbog, nemlig et indlæg i den aktuelle debat.

Hans-Norbert Lahme

Die Weizsäcker-Papiere 1933–1950. Herausgegeben von Leonidas Hill. 684 s. Propyläen Verlag, Berlin u.a.

Ernst von Weizsäcker, som 1938–1943 var statssekretær i det tyske Auswärtiges Amt og derefter til »Det tredje Rige«s sammenbrud ambassadør ved Vatikanet, blev i 1949 i den såkaldte »Wilhelmstrasse«-proces dømt som krigsforbryder som skyldig i deltagelse i angrebskrig i forbindelse med besættelsen af Tjecoslovakiet 15. marts 1938 og for deltagelse i deportation af jøder fra Frankrig i marts 1942. Dommen lød på 7 års fængsel, men blev senere nedsat til 5 år. I 1950 blev Weizsäcker løsladt.

Under processen hævdede Weizsäcker, støttet af flere udenlandske vidner, at han havde været modstander af nazismen, modarbejdet Hitlers aggressive politik og som ambassadør ved Vatikanet gennem allierede forbindelser søgt at tilvejebringe en afslutning på krigen. I 1950 udgav hans søn »Erinnerungen«, som Weizsäcker havde påbegyndt i Vatikanet, og hvori han detaljeret søgte at underbygge den opfattelse af sin diplomatiske virksomhed, som han havde fremsat for Nürnbergdomstolen.

»Erinnerungen« blev ved sin fremkomst angrebet af f. eks. den engelske historiker A. J. P. Taylor, der ironisk karakteriserede ham som »en ny god tysker« og sluttede sin anmeldelse således: »For at sige sandheden, Herr von Weizsäcker gjorde intet for at skade Hitler og Ribbentrop, han gjorde intet for at skade de allierede, kort sagt ligesom de fleste andre »gode tyskere« gjorde han overhovedet intet«. En endnu mere bidende og skarp kritik fremsatte Taylors landsmand Lewis Namier i sin anmeldelse i »Times Literary Supplement«, senere genoptrykt i »In the Nazi Era« (side 63–83), hvori han konkluderede: »Weizsäcker's *Memoirs* teem with absurdities, distortions, and untruths fit to deceive only those who wish to be deceived«.

Den amerikanske historiker Leonidas E. Hill fik i 1964 adgang til Weizäckers breve, dagbøger og notitser. Sammen med uddrag af de officielle dokumenter fra *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945* danner de grundlaget for denne med noter og register 684 sider store bog.

Retssager og deres materiale er vel i almindelighed behæftet med alvorlige metodiske problemer for historikeren og hans forsøg på at klarlægge og analysere de fortidige begivenhedsforløb og deres aktører. Nürnbergdomstolens og dens udløberes enorme samlinger af forskelligartet dokumentation adskiller sig ikke principielt herfra. Dette materiale havde til formål at kaste anklagens lys over begivenhedsforløb og de implicerede personers deltagelse deri, hvilket ikke absolut gør det suspekt, men for historikere har det først og fremmest betydning som indfaldsvinkler for problemstillinger, der bedre end processernes fremlagte materiale for slet ikke at tale om anklagernes og forsvarernes indlæg belyses og opklares af senere offentliggjorte og bedre kilder. Materialet i retssager er oftest revet ud af deres sammenhæng, og belysningerne er falske eller ufuldstændige.

»Die Weizsäcker Papiere« må som argumentation mod dommen over Weizsäcker forekomme overdimensionerede og i henseende til indhold for store deles vedkommende intetsigende eller trivielle. De indeholder mængder af irrelevante og intetsigende undertiden naive betragtninger af en omend højtstående, men stort set magtesløs embedsmand i en stat, hvis beslutningstagere ikke var synderligt interesseret i, hvad en »gammeldags bureaukrat« mente og havde at sige. Med en vis interesse må man derimod imødesee Hills Weizsäcker biografi.

Læses »Die Papiere« derimod som illustration af det dilemma, som formodentlig adskillige »traditionelle« og konservative embedsmænd i »Auswärtiges Amt« befandt sig i under Hitler, kan de mange sider pløjes igennem med en vis interesse. I den betydning har Hills bemærkning, at »Der Prozess hat ohne Frage dazu beigetragen, die Karriere dieses Mannes zu einem historischen Problem zu machen«, en vis relevans. De snarest bekræfter Taylors bedømmelse og gør Namiers til en karikatur.

I et langt forord gør Hill rede for Weizäckers baggrund. Hans fader var indtil 1918 statsembedsmand i Württemberg, hvor der ifølge Hill herskede »eine Art schwach verhüllter bürokratischer Absolutismus, in dem keine formelle ministerielle Verantwortlichkeit dem Landtag gegenüber bestand, lediglich dem König gegenüber«. Ernst von Weizsäcker, som indtil 1920 var marineofficer, men derefter gik over i diplomatiet, synes i virkeligheden at have arvet faderens tilfredse holdning til det monarkiske Württembergiske regime og med moderat kritik det Wilhelmiske kejserdømme. Under 1. verdenskrig frygtede han fra begyndelsen et nederlag og var tilhænger af en forståelsesfred på grundlag af stillingen 1914, »eine Haltung, die sein Sohn mit ihm teilte«, ikke alene 1914–1918, men også 1939–1945. Ernst von Weizsäcker var ifølge Hill »geübt darin die kleineren Mittel abzuwägen, die genugten, um ein grösseres Ziel zu erreichen, und zog immer die kleinen Mittel denen vor, die eindrucksvoller sein mochten, aber exzessiv wirkten«. Denne karakteristik er på grundlag af »Die Papiere« rammende for Weizäckers virksomhed i den diplomatiske tjeneste efter 1920 og først og fremmest efter Hitlers overtagelse af kanslerposten i 1933. Weizsäcker betragtede Versaillesfreden som en uretfærdighed og ydmygelse for Tyskland og ønskede en rømning af det besatte Rhinland, ophævelse af erstatningsbetalingerne, tysk genoprustning og tilbagegivelse af den polske Korridor. Derimod skriver Hill :»Die Frage Elsass Lothringen war ihm jedoch weniger wichtig, auch während des Zweiten Weltkrieges, und er leugnete, dass sie zu seinen Kriegszielen gehört habe. Er war weder Anhänger des Anschlusses von Österreich, noch gab er der Erwerbung des Sudetenlandes einen besonderen Vorrang«. Dette sidste er mindre korrekt. Weizsäcker var kritisk overfor Stresemanns forståelsespolitik. »Er verachtete den Geist von Locarno, weil er seiner Meinung nach nur Illusionen nährte und nicht genug Positives für Deutschland einbrachte. Später ärgerten ihn auch die Abrüstungsverhandlungen«. I begyndelsen betragtede han det nationalsocialistiske regime som et acceptabelt alternativ til Weimarrepublikken.

Efter Hitlers magtovertagelse accepterede Weizsäcker den opfattelse, at de gamle embedsmænd skulle forblive i »Auswärtiges Amt« for at fastholde en mådeholden udenrigspolitik og forhindre, at udenrigstjenesten blev oversvømmet af nazister. Det første mislykkedes totalt og det sidste blev kun delvis opnået. Hill definerer imidlertid ikke, hvad han forstår ved en mådeholden politik, men karakteristikken af Weizäckers ikke alene opfattelser, men også handlinger modsiger egentlig Hill's implicite opfattelse. Om Weizäckers holdning under den spanske borgerkrig skriver han således (side 27) »In den Jahren 1937 und 1938 spielte Weizsäcker eine geschichte Rolle, um den Einfluss des Internationalen Nichteinmischungsausschusses und das Ausmass zu verschleiern, bis zu dem Deutschland in den spanischen Bürgerkrieg verwickelt war«, og om Weizäckers generelle

holdning til de Hitlerske mål skriver han (side 27), at »seine [Weizsäckers] eigene Vorstellung von Deutschlands Platz in Europa ähnelte dem früheren Konzept eines Mitteleuropas. Deutschland würde die Nachbarländer durch politischen und wirtschaftlichen Druck beherrschen, aber ohne sie zu annektieren«. Det tvivlsomme i denne karakteristik fremgår tydeligt af Weizsäckers holdning til annektonen af Østrig, og denne er betegnende for hans stilling til praktisk talt alle de Hitlerske planer. Indledningsvis frygtede han følgerne af en annekton, men da den var foretaget, skriver han 13. marts i et brev (side 123) »Das Beachtenswerteste an dem Vorgang dieser Tage ist die Gabe Hitlers, eine Gelegenheit beim Schopfe zu ergreifen« og 2 dage efter i et andet brev om indmarchen i Wien: »Der gestrige Tag in Wien ist schon der bemerkenswerteste seit dem 18. Januar 1871. Die österreichischen Dragonen nach der Prinz-Eugen-Melodie zusammen mit unseren Truppen defilieren zu sehen, sowie die Kundgebung vom Balkon der Hofburg sind Eindrücke, die ich Euch allen gewünscht hätte . . . Wer dächte in diesen Tagen nicht an die früher oft gestellte Frage, wofür unsere Opfer im Weltkrieg gebracht wurden«. Dette eksempel er et af hundreder, der viser Weizsäckers bekymring på de forberedende stadier for den Hitlerske politik, men også den tilfredshed, hvormed han accepterer dens resultater. Weizsäcker var ikke skyts af den kaliber, der kunne hamle op med nazister. Han var for pæn og usikker. I et skarpt projektørlys stiller Hill Weizsäcker og alle af hans type til alle tider i følgende episode i dagene umiddelbart før krigsudbruddet 1. september 1939 (side 35): »An jenem Tage [30. august] hatte Weizsäcker in seiner Tasche eine mit zwei Kugeln geladene Pistole, während er mit Hitler und Ribbentrop allein zusammen war, aber er konnte es nicht über sich bringen, sie zu benutzen. Er hoffte immer noch, dass der Krieg mit anderen Mitteln verhindert werden konnte«. Weizsäcker fortsatte trods alle skuffelser at håbe til maj 1945.

Når samtidig tages i betragtning, hvor mange trivialiteter og naive betragtninger, hvor meget ønsketænkning, der kan plukkes ud af disse mange hundrede sider kan derfor med rette stilles det spørgsmål, hvorfor dette skulle udgives, når det faktisk kun dokumenterer, hvad der står i Weizsäckers »Erinnerungen«. En undskyldning kan måske findes i det omfattende og indholdsrige noteapparat, hvor den søgende vil kunne finde den foreliggende litteratur om det tredje riges udenrigspolitik indtil bogens udgivelse.

Sven Henningsen

Friedrich Forstmeier/Hans-Erich Volkmann (udg.): »Wirtschaft und Rüstung am Vorabend des Zweiten Weltkrieges«, herausgegeben für das Militärgeschichtliche Forschungsamt, Droste Verlag, Düsseldorf, 1975. 415 s. DM 28.

I foråret 1974 foranstaltede det Militärgeschichtliche Forschungsamt, Freiburg, et seminar, der havde forholdet mellem økonomi og oprustning i perioden op til krigsudbruddet 1939 som emne. Dette er et emne, der ikke har nydt den store interesse inden for den vestlige forskning om den militære forhistorie til II. Verdenskrig, idet den først og fremmest har interesseret sig for rustningstekniske og rustningspolitiske problemer; derimod har den østtyske forskning arbejdet meget med at vise oprustningens samfundsøkonomiske funktion.

En række forskere fra flere forskellige lande fremlagde på seminaret referater om økonomi og oprustning i et internationalt perspektiv, dog således at seminaret indholdsmæssigt især var centreret omkring forskellige aspekter ved den tyske oprustning og oprustningens økonomiske rolle og betydning i det fascistiske Tyskland. Således formuleret kom disse forskere ud fra vidt forskellige teoretiske og metodiske udgangspunkter til at behandle en problematik, der må siges at være ret væsentlig osse med henblik på forståelsen af den tyske fascisme: spørgsmålet om den tyske oprustning blev ikke kun anskuet